

Lista lor a a fost întocmită de M. Launey, *Le sanctuaire et le culte d'Héraklès à Thasos*, Etudes thasiennes, 1, Paris, 1944, p. 174, de unde reiese că asemenea temple se găseau și la Eleusis (sec. IX—VIII î.e.n.?), la Gortyna, dedicat lui Apollo Pythios, la Kos în Asklepeion etc., în afară de sanctuarele Kabirilor. Celelalte dovezi aduse de Hudiak în favoarea atribuirii acestui sanctuar Kabirilor nu par nici ele suficient de pregnante. Evident, ideea prezenței unui sanctuar închinat zeilor din Samothrake în Crimea nu este prin ea însăși imposibilă; dimpotrivă, se știe că acest cult a fost larg răspândit în regiunile pontice. Dar aceasta într-o epocă mai târzie.

Aceleași remarci se pot face și cu privire la al doilea sanctuar, atribuit Afroditei, al cărui plan arhitectonic nu pare a aparține în chip indubitabil unui templu. De un interes considerabil este însă cel de-al treilea sanctuar, așezat pe malul mării, într-o porțiune stîncoasă a plajei. Aici colectivul Ermitajului a descoperit un întreg complex sacru închinat Demetrei. Pe lângă sanctuarul propriu-zis al zeiței, avînd mai multe faze de construcție începînd din sec. VI pînă în sec. III î.e.n., au apărut numeroase obiecte de cult. Astfel au fost descoperite 4 fragmente de măști rituale de teracotă, unele păstrînd resturi de policromie. Împreună cu acestea se găseau o serie de *rythona* de teracotă de un tip cu totul nou. În cîteva gropi de ofrandă din preajma sanctuarului au fost descoperite fragmente ceramice purtînd inscripții votive pentru Demetra și alte divinități. În sfîrșit, tot în incinta sacră se găsea și un cuptor ceramic din sec. VI î.e.n. pentru ceramica folosită ca *ex uolo* în sanctuar (mărturisim că prezența unui cuptor ceramic într-un *temenos* ni se pare insolită!). Această descoperire este importantă. Se constată pentru prima dată în chip concret că o parte din ceramica cenușie și aceea pictată de uz curent, atît de răspîndită în Marea Neagră, era parțial fabricată pe loc (cel puțin la Nymphaeum).

În încheiere trebuie să arătăm că ultima carte a lui M. M. Hudiak, tipărită în condiții grafice agreabile și prefațată de distinsa cercetătoare în domeniul ceramicii grecești Anna Alexeevna Peredolskaia, reprezintă o contribuție interesantă și utilă la cunoașterea lumii antice nord-pontice.

Petre Alexandrescu

FLOREA BOBU FLORESCU, *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*. Ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Academiei R.P.R., Monografiile de monumente, II. București, 1961. 750 p., format 4°, 350 fig., 13 pl.

Cuprins: Prefață (p. 5—7). Cuvînt introductiv (9—14). I Așezarea monumentului și istoricul cercetărilor (15—46). II Starea actuală a monumentului și piesele « dispersate » (47—61). III Inscripția (63—68). IV Construcția (69—354). V Ornamentaica (355—377). VI Reconstruirea Monumentului (379—399). VII Reliefurile cu scene (401—567). VIII Cercetarea elementelor etnografice (569—624). IX Apartenența etnică a « barbarilor » de pe reliefuri (625—659). X Problema asemănării dintre Tropaeum Traiani și Coloana lui Traian (661—669). XI Gradul de cunoaștere statistică a structurii monumentului (671—679). Privire de ansamblu (681—692). Planșe (693—709). Bibliografie (711—717). Indice (719—731). Lista figurilor (734—744).

Primirea favorabilă de care ediția I (1959) a « monumentului » s-a bucurat atît din partea cercetătorilor¹, cît și a publicului iubitor de arheologie, artă antică și etnografie, a dus la epuizarea rapidă a cărții și la necesitatea de a întocmi și scoate la scurt interval de timp o ediție nouă,

¹ Recenzii C. N. Mateescu, în *Studii și cercetări de istoria artei*, București, VI, 1959, p. 282—286; G. Bordenache, în *Dacia*, IV, București, 1960 [1961], p. 595—597; notă de popularizare: C. Ciuchindil în *Viața Romînească*, 1959, nr. 11, p. 175. Cf. *Istoria Romîniei*, I (1960), p. 531—538. Recenzii apărute în străinătate (A. Merlin, J. Marcadé, A. Frova, R. Bloch) sînt citate în ed. II, p. 45—46 și 711—717.

care a luat proporții mai mari, în condiții mult îmbunătățite. Aceasta « nu se deosebește în liniile ei generale de ediția I, dar ea aduce date decisive la determinarea imaginii inițiale a monumentului, adâncind studiul registrelor mai importante care alcătuiesc exteriorul volumului cilindric: friza inferioară, metopele cu pilaștri, friza superioară și coronamentul » (p. 5). « Atât prin complexitatea studiilor, cât și prin completarea ilustrației, o dată cu publicarea tuturor pieselor cu caracter decorativ ale frizei inferioare și superioare, ediția de față capătă un caracter definitiv » (p. 6). Crescând substanțial numărul paginilor (de la 609 în ed. I, la 760; diferența reală e de 165, în urma omiterii rezumatelor, ed. I, p. 551—575) și al figurilor (de la 296 la 350), au sporit în chip firesc părțile pozitive și utile (adaosuri mai importante: p. 228—243 « briul de metope și pilaștri », p. 253—284 « blocurile de friză superioară », 349—353 « construcția » și alte pasaje noi aduse de continuarea studiului și de bibliografia recentă); deci a crescut cantitatea și s-a ameliorat calitatea documentării și ilustrației, eliminându-se în același timp multe erori mărunte (nume proprii și titluri de cărți inexistente, date fictive etc.), dar nu și cele mari din capitolele și pasajele tratând despre semnificația figurilor de « barbari » pe metope și creneluri, apartenența lor etnică, interpretarea istorică a rostului și genezei monumentului, cu care toată lumea nu va fi de acord.

Sînt recunoscute ca ceva evident marile merite ale monografiei despre Tropaeum Traiani, alcătuită de eminentul etnograf bucureștean F. B. Florescu, cu o hărnicie și rivnă impresionantă, după o muncă dîrză și susținută de vreo 17 ani, străbătută de dragostea nobilă pentru un subiect grandios dintr-o disciplină învecinată. Ducînd cercetarea analitică pînă la ultima limită, monografia prezintă o documentare integrală a monumentului și pieselor respective (repertoriu al materialelor existente la Adamklissi, în satele vecine ori la București), descrise și ilustrate în chip exhaustiv prin fotografii, desene relevee, reconstrucții și grafice excelente. Între rezultatele principale de valoare arheologică-istorică deosebită ale monografiei, sînt de amintit: stabilirea structurii monumentului, a dimensiunilor exacte ale ansamblului arhitectonic și ale pieselor singurate; precizarea caracterului unitar al construcției (materialul identic, omogen de sus pînă jos), care a fost executată într-o singură fază, fără restaurări sau adaosuri, făcută din porunca lui Ulpus Traianus după încheierea războaielor și subjugarea Daciei carpatice; determinarea poziției corelate a pieselor din friza principală: blocuri de friză inferioară și superioară, metope și pilaștri; desfășurarea pieselor din briul de parapet crenelat, în două superbe planșe (VII, VIII) de 57×96 cm. În munca îndelungată de cercetare pe teren și în elaborarea monografiei, autorul a fost ajutat de cîțiva colaboratori valoroși; în probleme de arhitectură și artă plastică, de un colectiv în frunte cu arh. D. Teodorescu, iar în ceea ce privește munca migăloasă și dificilă (de mare importanță tehnică, arheologică și istorică) a diverselor calcule, măsurarea și situația terenului, a construcției, litologia, analiza și compararea materialelor de construcție etc., de cîțiva eminenți oameni de știință (S. Comănescu, M. Chiriac, A. Steopoe, A. Kathrein), care au și redactat capitolele privind topografia și dimensiunile monumentului, elementele geologice-petrografice, betonul, metalul de legătură a blocurilor (p. 70—166 și 182—188), contribuind astfel în mod substanțial la soliditatea și trăinicia monografiei, la aspectul ei monumental ca dimensiuni și conținut, — care stau cu cinste alături de dimensiunile grandioasei ruine a monumentului Tropaeum Traiani. Prin monografia lui F.B.F., tipărită și ilustrată în condiții materiale tehnice excepționale — sintetizînd munca și talentul întregului colectiv de colaboratori în noul plan de reconstituire grafică a monumentului —, uriașul trofeu traianic cunoaște a doua etapă din renașterea sa (după prima, din săpătura și monografia lui Tocilescu).

În prezentarea de față nu este posibil și nici util a face o analiză și discuție a conținutului integral, a tuturor rezultatelor valoroase și a problemelor ridicate ori încă discutabile (ca: ordinea metopelor și crenelurilor etc., importante pentru interpretarea arheologică-

istorică); nu sînt discutate nici chestiuni de arheologie, arhitectură ori sculptură (ca: valoarea artistică a pieselor decorative, ori lipsa de valoare a reliefulor cu scene etc.), — ceea ce s-a făcut mai de mult ori de curînd și se va face de cercetători mai competenți și mai bine documentați; iar pentru noi soluții și interpretări sînt necesare studii la fața locului, săpături și compararea cu alte materiale și monumente. Paginile următoare au numai rostul unor rectificări necesare; în ele se fac o serie de observații privitoare la două aspecte (neglijate în recenziile ediției I): a) chestiuni de a m ă n u n t și documentare bibliografică (erori de cuvinte, nume, termeni străini etc.), întrucît și acestea au, proporțional, importanța lor, peste tot, chiar și într-o monografie monumentală asupra celui mai grandios monument antic de pe teritoriul țării noastre; b) i n t e r p r e t a r e a etnologic-istorică a figurilor de « barbari » de pe metope și creneluri, legăturile lor în zona dunăreană, care pe baza cercetărilor mai vechi au dat indicii asupra genezei, rostului și destinației monumentului de la Adamklissi. Toate aserțiunile privind interpretarea istorică și etnică se repetă în ediția II la fel ca în I, aducînd prejudicii monografiei și muncii valoroase a autorului și colaboratorilor săi; ele trebuie să fie relevate și îndreptate măcar în linia mării, spre a nu le vedea răspindite și reapărînd într-o eventuală ediție a III-a ori într-o reimprimare (dacă e sigur că « ediția de față capătă un caracter definitiv »), mai ales că, pe cît știam, critica recenzenților (impresionați și de masivitatea, luxul și monumentalitatea cărții și a trofeului descris) le-a considerat admisibile ori le-a trecut sub tăcere.

Un progres substanțial de la ediția I la ediția II (pe care nu-l relevă autorul în prefață) este îndreptarea multor e r o r i (unele grave, supărătoare) privind documentarea, bibliografia și alte elemente și care erau frecvente, rezultînd mai ales din pripa în care a fost făcută conspectarea lucrărilor utilizate; unele din acestea par a nu fi fost consultate direct, ci luate din « a doua mînă », ceea ce a făcut să se strecoare multe erori¹. Cele mai grave din ele, ca și multe sfîngăcii de stil, au fost eliminate în ediția a II-a; dar nu lipsește nici aci cîte un lapsus, fie de condei, fie dactilografic ori tipografic (categoria nu s-ar putea stabili peste tot; majoritatea însă nu sînt tipografice, dată fiind grija deosebită ce se pune azi la editarea cărților). Trecem peste frecvențele inconsecvențe rezultate din lipsa unui tabel de a b r e v i e r i (care ar fi adus după sine scurtarea titlurilor lungi, în note, repetate monotone, ca o risipă de erudiție), de ex. la p. 31 « *Arch. epigr. Mitt.* » se dezvoltă și devine la p. 33 « *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich* »; cf. p. 31 nota 1 față de p. 67 nota 4; p. 627 nota 3 și p. 646 nota 4 etc. Sînt de semnalat numai cîteva din erorile care pretează la echivoc și încurcă lucrurile, fiind vorba de termeni ori indicații improprii, care urmează a fi îndreptate. P. 34 în « epoca augustiniană »; « augustinian » e termen greșit, el derivă de la Augustinus (sec. V e.n.); așadar ori « epoca lui Augustus », ori eventual « epoca augustană ». — P. 35 « legiunea XXI Rapax » este *Rapax*. — P. 36 « E. Petersen, T. Antonescu, *Le trophée*... », p. 61 nu concordă cu p. 715 « E. Petersen, *Th. Antonescu, Le trophée*... » recenzie în *Neue Jahrbücher*...

¹ De ex. nume de autori și de cărți inexistente, ca: ed. I, p. 23 « M. Pick, *Arch. epigr. Mitt.*, 1892, 18 », care de fapt e « B. Pick »; prenumele « M. » rezultă din copierea pripită a citatului din G. Tocilescu, *Fouilles*, p. 22 « M(onsieur) B. Pick »; nu era, deci, vorba de o « eroare tipografică », cum prezintă autorul lucrurile în « Erata » la ed. I. La p. 35 nota 3 era citat « Fr. Deckel (devenit H. Deckel, p. 501, 577), *Altes und Neues von Trop. Traiani*, în *Neue Jahrbücher für Archaeologie*, Berlin, 1922 »; dar nici autorul, nici revista nu există. În ed. II, p. 38, nota 3 etc. e rectificat: Fr. Drexel, *Neue Jahrbücher für des klassische Altertum* etc. În ed. I, p., 509 invazia sarmaților-roxolani în Moesia, petrecută în a. 69 e.n. (Tacitus, *infra*, p. 462, n. 1) era pusă la a. 69 i.e.n., rectificată (după observația din *Dacia*, IV, 597) în ed. II, p. 654, dar concluziile scoase din vechea « datare » a autorului nu se modifică. Formula dedicației puse de Ulpus Traianus, MARTI VLTOR (care nu e latinește corect) e menținută în reconstituirea de la p. 66 și pe copertă (deși s-a atras atenția asupra greșelii: *Dacia*, IV, 597). Dacă « VLTOR nu are un I final » (p. 68), trebuia scris *Ulor[i]*.

1905, p. 613—618 ». — P. 37, 645, 711, 720 « Adolf Baur » este « Adolf Bauer ». — P. 40 « P. Polonic... reafirmă în 1935 teza... » din nota 11 « Polonic, *Natura* XXIV (1931), p. 26 ». — P. 41 *Oratio* X Themistius — e citat în nota 1 astfel: « *Themisti de pace ad Valentin imperio oratio* (după codicele din Paris, 1684) » apoi « *acel Oratio* » [1]; în ediția I, p. 34 era « *oda* » [1]; dar trebuia citat măcar Themistii *Orationes* edit. G. Dindorf, 1832. — P. 67 « *rest[itu]it* » și « *exerc[itu]s* » este o inversare a lucrurilor, căci piatra păstrează tocmai literele ITV, pe care F.B.F. le consideră întregite prin așezarea lor între paranteze [] ; în schimb e redat *[exerc]itu[s]* în index p. 722. — P. 358, 367, 722, 728 « *Forum Traianum* », corect: *Forum Traiani*. — P. 358 « *Nymphaeum* » corect: « *Nymphaeum* », ori pe românește Nimfeu. — P. 405 metopa VIII « *înfățișează o turmă de oi* »; în realitate: trei oi și doi țapi (aceștia ridicăți în două picioare, cum a arătat Tocilescu). — P. 472 « *legionarul împlintă sabia în clavicula unui dac* », ceea ce ar implica spargerea osului; mai simplu era « *împlintă sabia în umăr* ». — P. 478 metopa XL « *reprezintă pe împărat cu un locotenent... și țin câte un scut în stînga* »; dar împăratul Traian nu e înfățișat cu scut, în figură (la fel metopa XLV) nu se vede așa ceva: cele două personaje țin în stînga câte un obiect mic rotund, ca un băț scurt, evident un *rotulus*; s-ar părea că, în loc de « *scut* », autorul a vrut să scrie *sul*, copiind pripit textul lui Tocilescu (p. 83) « *figurile... țin amîndouă în stînga un sul* ». — P. 590 « *Gh. Barbul, Portul romînesc în sec. XVII, Cluj, 1938* » nu corespunde cu p. 711 « *Barbul Eugen, Costume romînești din veacul al XVII-lea, Cluj, 1935* » — a doua lucrare este cea reală, prima nu există ca și « *Gh. Barbul* », care de altfel nici nu apare în indice. — P. 642 (și 721 index) « *Claudiamus* » este *Claudianus*; « *Apollinnaris* » este *Apollinaris*. — P. 662 « *Paul Wissowa, Real Encyclopedie* » nu este un prenume Paul și un nume Wissowa, ci două nume « *de familie* »: August Pauly și Georg Wissowa, redactori ai celebrei « *Real-Encyklopädie* », primul al ed. I (1839—1852, 1864—), Wissowa al ediției începute la 1893. — P. 749—750 « *mormîntul lui Calpurnius Pisones* » (un gentiliciu la singular și un cognomen la plural), în loc de *Calpurnius Piso*. Nici ultima « *eroare* » nu pare a fi tipografică, ci mai curînd — alături de altele (lista lor ar putea fi amplificată) — e indiciu al unei prea modeste familiarizări cu multe lucruri din domeniul antichităților romane și al culturii generale.

Repertoriul bibliografic (p. 711—717) este amplu: 157 lucrări mari sau mai mărunte în legătură cu *Tropaeum*; s-a urmărit deci idealul oricărei bibliografii: a fi completă. Greșelile (de tipar?) abundă și aici. În afară de cele semnalate, rămîn multe de lămurit: la ce se referă, d. ex., « *Müller I. V., Handbuch des Klassischen Altertums V* »? căci « *Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft, V* » editat de Iwan von Müller cuprinde vreo 6 volume; ar putea fi « *Wissowa, Religion* » citat de F.B.F. la p. 67. — Preocuparea de a nu omite nimic a cuprins chiar și notițe și indicații neînsemnate, ca Petrescu Stelian, *Cetatea de lîngă Adamklissi, în Călduza căilor ferate romîne* (1913); ceea ce nu e rău. Dar nu este admisibilă omiterea unor lucrări arheologice utile și necesare, ca: M. Macrea, *Contributi allo studio del trofeo nell' arte romana*, în *AISC, Cluj, II, 1935*, p. 107—146 (pentru discuția de la p. 17), ori Em. Coliu, *Un sarcophage à symboles à Tomis, în Istros, București, 1934*, p. 81—116 (în locul căruia se utilizează și se citează, la p. 361, articolul geografului C. Brătescu, 1931). Alături de « *călduza CFR* », putea fi menționat, natural, articolul lui Téglás G., *A dobrudszai emlékek jelenléte Dácia történelében* (Importanța monumentelor dobrogene pentru istoria Daciei), în *Századok* (Budapest), 1905, p. 320—334, ori studiul despre Traian la Dunăre de B. Filov, în *Bulletin Societ. arch. bulg.*, Sofia, V, 1915, p. 187—189 (bibliografia principală și trei figuri reprezentînd *Tropaeum Traiani*), ca și acela al lui F. B. Florescu însuși, *La successione delle metope del trofeo di Adamklissi*, în *Studii clasice*, București, III, 1961, p. 117—121 și altele — **I n d i c e l e**, nesistematic, este plin de erori (posibil în majoritate tipografice).

Eroarea de fond a monografiei lui F.B.F. este, însă, i n t e r p r e t a r e a figurației scenice (metope, creneluri), ca și aceea a genezei și rostului atribuit monumentului de la Adamklissi,

în nepotrivire cu aproape totalitatea interpretărilor anterioare, și care încearcă să schimbe unele date și concluzii precise sau probabile, dobândite de munca celor peste șapte decenii de când Tropaeum a fost scos la lumină de către Gr. Tocilescu. Influențat în parte de acesta și de alții în sensul că Tropaeum Traiani se referă la luptele romanilor cu dacii, lupte desfășurate în Dacia carpatică (« monumentul de la Adamklissi, ca și coloana lui Traian, redau aspecte din luptele purtate pe pământul dacic », p. 647), F.B.F. pleacă de la o prejudecată cu două aspecte căutând prin toate mijloacele și împotriva oricăror piedici s-o acrediteze în cursul expunerii; după autor, toate figurile de « barbari » sînt pe ambele monumente numai « traco-geto-daci ». Totul se învîrte într-un cerc vicios al argumentării, bazate pe cele două false premise, considerate ca dovedite prin artificii întortocheate. Mai întîi, este pe cît de stranie, pe atît de absurdă aversiunea lui F.B.F. față de tot ce nu e dacic (sau cel puțin « traco-getic ») și strădania de a găsi peste tot numai daco-geți, suprimînd dintr-un condei, pe toată linia Dunării, în Balcani și Carpați, toate populațiile numeroase și importante în afară de daci, ca sarmați (iazigi, roxolani), bastarni etc., care au jucat un rol de seamă începînd din sec. I î.e.n., dar mai ales în sec. I—II e.n. și mai târziu. Se cunosc luptele și incursiunile lor în imperiu, în Moesia, Dacia, Pannonia etc. și importante urme arheologice pe care le-au lăsat. Toate știrile despre aceste populații (aliatate cu dacii, în multe acțiuni anti-romane) și elementele de civilizație materială atribuite lor (arme, îmbrăcăminte etc.) F.B.F. caută să le acapareze pe seama dacilor, forțînd argumentarea, ipotezele și prezumțiile sale, uneori servindu-se drept argument de simpla etichetă: « dac(ic) »¹ — fără să aducă nici un element valabil și util, ba chiar sfidînd știrile documentare concrete — puține, dar cu atît mai prețioase — și concluziile stabilite de cercetătorii arheologi și istorici. Tot ce face autorul în acest sens constituie o deformare deliberată a lucrurilor, în parte clare, stabilite cu începere de la Tocilescu.

E știut că explicarea genezei și rostului pe care l-a avut Tropaeum de la Adamklissi s-a făcut, în chip destul de verosimil, pe baza informațiilor scrise (în primul rînd inscripția fragmentară dedicată de Traian lui Mars Ultor) și a figurației scenice (metope, creneluri); acestea indică o mare acțiune militară romană în zona unde s-a ridicat trofeul, zdrobirea și capturarea (subjugarea) unor populații năvălitoare, din afara provinciei Moesia: sarmați, bastarni (?), daci, eventual și alții, uniți într-o mare coaliție și care provocaseră o gravă înfrîngere armatelor romane, în timpul lui Traianus (ori sub Domitianus?), — înfrîngere răzbutată de « Mars Ultor » prin ofensiva energetică a lui Optimus Princeps. Evenimentele s-au petrecut în timpul primului război dacic (la a. 102?), cînd confederații sarmați, daci, bastarni etc. au trecut Dunărea în provincia Moesia, jefuind teritoriul². Oricum, un lucru este cert: Tropaeum Traiani nu redă luptele din Dacia (ca un pretins « dublet în provincie » al columnei de la Roma) — pentru a ilustra aceleași lupte, trebuia (cum s-a observat de mult) să se construiască un monument chiar în Dacia carpatică, nu în Moesia pontică —, ci ogîndește o luptă mare (judecînd numai după dimensiunile ciclopice ale trofeului de la Adamklissi) desfășurată în zona acestui monument, în orice caz pe teritoriul Moesiei Inferior. S-a stabilit că pe reliefurile de la Tropaeum Traiani apar mai multe tipuri de « barbari », cel puțin trei, după îmbrăcăminte, armament și chiar fizionomie; între ei au fost recunoscuți: a) sarmați (roxolani), cu săbii

¹ De ex. la descrierea metopelor și crenelurilor (captiv dac, prizonier dac), ori p. 583, fig. 271, p. 650—652, fig. 338—340, patru importante scene de pe columna de la Roma, cu grupe de daci, sarmați, germani și eventual alte neamuri (cum s-a recunoscut de toată lumea), care însă pentru F.B.F. devin automat « daci », fără excepție.

² Toată problema, după Cichorius, Petersen, T. Antonescu, R. Paribeni este expusă de R. Vulpe, în *Histoire ancienne de la Dobroudja*, 1938, p. 138—155, de unde F.B.F. putea ușor să se informeze și să evite greșelile pe care le-a pus în circulație, « interpretînd » în felul său reliefurile de pe Tropaeum Traiani.

lungi curbe, cei mai mulți cu trunchiul gol, *b*) germanici (bastarni?) cu părul în nodus (coc pe tîmplă), *c*) daci în costumul specific (ca pe columnă) și cu sabia scurtă curbă (în chip de seceră). Deși nu toate elementele sînt clare și categorice, în linii generale rostul acestor tipuri și deosebiri dintre ele apar evidente: prin ele artiștii romani indicau trei (sau mai multe) grupe de populații, pe care forțele armate romane le-au înfrînt și capturat în Moesia Inferior (Dobrogea), chiar în zona sau în locul unde s-a construit Tropaeum Traiani (la Adamklissi), într-o acțiune contemporană ori simultană cu campaniile din Dacia carpatică. Situația exactă a proporției în care apar aceste populații pe piesele cu reliefuri scenice ale monumentului traianic nu se poate stabili, din cauza echivocului unor elemente de port și a fizionomiei, precum și a stării precare a unora din reliefuri. În orice caz, între « barbarii » la care se pot distinge elemente caracteristice, majoritatea o formează « nedacii », oricum vor fi clasificați aceștia: germanici, sarmatici ori de alt neam; astfel, pe cel puțin 19 metope apar sarmați (cu sabie lungă recurbată) și germanici (bastarni, cu « nodus »): metopele V—VII, IX, XVI—XX, XXII—XXIV, XXIX, XXX, XXXIII—XXXVI, XLVIII, în timp ce dacii pot fi identificați pe vreo 8 piese (metopele IV, XVI un dac cu sabie scurtă curbă și un bastarn-germanic cu nodus, XXI?, XXXVII, XLVI, XLVII, XLIX, L). Dar pe creneluri (mult mai deteriorate decît metopele), reprezentînd fiecare cîte un « barbar » legat de un copac, numărul dacilor pare să fie mai mare, dacă pe piesele II, IV—VII, IX—XI, XIII, XIV, XVI, XVIII?, XIX?, XXI?, XXVI sînt de fapt înfățișați daci, și numai vreo 7 (?) sarmați și bastarni. Chiar dacă această statistică este aproximativă și cu erori, apare evident că numeric importanța sarmaților și bastarnilor, în scenele cu lupte (metopele), este mult mai mare decît aceea a dacilor; încît rolul lor militar, în luptele duse cu romanii (care au determinat și inspirat construirea și « ilustrațiile » plastice ale uriașului Tropaeum de lângă Adamklissi) a fost mult superior celui ce revine dacilor: campania lui Traian în Moesia a fost înainte de toate o acțiune contra sarmaților (« bellum Sarmaticum ») și bastarnilor, aliați și cu alte populații « transdanuviene » între care și daco-geții (cum au arătat Gr. Tocilescu și indeosebi T. Antonescu (la 1905), pe baza știrilor literare-istorice antice: Iordanes, Aurelius Victor, Eusebius, Cassiodorus, Hieronymus).

Ce a înțeles și a reținut F.B.F. din aceste realități istorice? Și cum a purces la interpretarea reliefurilor scenice? În goană după originalitate, plecînd de la afirmația prezumțioasă că « cercetătorii din trecut n-au utilizat o metodă riguroasă de studiu »¹, el aplică o « nouă metodă », zisă etnografică, ale cărei rezultate lasă foarte mult de dorit; ele arată o lipsă de experiență și de simț critic istoric și filologic, chiar de elementară acribie științifică: țînd seama de faptul că autorul nu e de specialitate, credem că ar fi fost necesară o colaborare cu specialiștii, ceea ce ar fi dus la înlăturarea unei serii întregi de greșeli. Tot ce ne servește

¹ Deformările în interpretarea figurației scenice a metopelor și crenelurilor (elemente de importanță capitală pentru geneza și rostul întregului monument) se fac în descrierea acestora (p. 401—567) și în cap. VIII—X (p. 569—669). Cap. VIII (« cercetarea elementelor etnografice ») începe cu niște fraze pretențioase și găunoase ca « pentru a restabili realitatea cu privire la determinarea specificului unor elemente de cultură materială înfățișate pe monument... vom utiliza cu grija cuvenită metoda comparativă de cercetare a elementelor de cultură materială... Cercetătorii din trecut n-au utilizat o metodă riguroasă de studiu [1]. Ei n-au sesizat că analiza structurii elementelor etnografice care coexistau cu nodus-ul ar putea duce la concluzii noi în legătură cu trofeul. În felul acesta nu numai că s-a manifestat o deficiență metodologică, dar s-a neglijat un material prețios... Pe de altă parte, lipsa unei metode juste de cercetare a înlăturat, pentru multă vreme, orice posibilitate de rezolvare a unei probleme cum este aceea a nodus-ului în raport cu celelalte elemente de cultură materială, alături de care există. Elementele de cultură materială oferă, în lipsa mărturiilor scrise, baza necesară pentru interpretarea justă a fenomenelor istorice petrecute. Pentru aceasta, e nevoie de o metodă precisă de lucru, care să nu lase loc arbitrarului. Această metodă e cea a analizei morfologice... » (p. 569).

autorul cu insistență pentru a găsi (cum își imaginează p. 570) « determinarea adevăratei apartenențe etnice a purtătorilor unor asemenea elemente de cultură materială », sînt argumente întortocheate, expuse în fraze sucite, alambicate și care complică artificial și inutil niște lucruri simple și destul de clare prin rezultatele cercetărilor mai vechi ale unor arheologi și istorici competenți (Gr. Tocilescu, O. Benndorf, E. Petersen, A. Furtwängler, C. Cichorius, F. Studniczka, T. Antonescu, V. Pârvan, C. Patsch, R. Vulpe ș.a.) față de care F.B.F. manifestă destul de puțină considerație și dintre care pe cei mai mulți, în chestiuni de interpretare, îi « combate » mereu, uneori ironic și chiar vehement¹. Cauza acestui tratament vitreg este faptul că elementele utile, precise ori măcar verosimile aduse de cercetătorii amintiți contrazic categoric teza « dacofilă » susținută în recenta monografie romînească despre Tropaeum Traiani. Lipsa de consistență și de valoare istorică a materialelor etnografice, în felul cum le prezintă F.B.F., este vizibilă de departe². Așa-zisele criterii etnografice ale « analizei structurii morfologice » ar vrea să probeze că unele piese de port (cămașa, ȋțarii, opincile etc.) ale figurilor « barbare » de pe Tropaeum (ca și de pe columnă) aparțin integral și exclusiv dacilor (eventual traco-geților), fiind chiar asemănătoare ori identice cu cele romînești de azi. Se știe însă că în trecut și în prezent, portul și încălțămîntea sînt legate de unii factori istorici-culturali (între care supremația cultural-politică a unor triburi sau popoare, moda etc.) și că se împrumută ușor, migrează pe teritorii vaste în cursul timpului, se amestecă etc. (cămăși, pantaloni, sumane, opinci ș.a. [la p. 594—601 autorul expune un mic tratat de « opincologie », încercînd să dovedească o « tradiție illiro-tracă »]; la fel « croiul cămășii, sumanului etc.). Piesele de îmbrăcăminte și încălțăminte pot să ofere doar niște criterii vagi, aproximative, cu mult echivoc, deci permit comparații diverse în zona de sud-est a Europei, nu numai la romîni, ci și la bulgari, sîrbi, secui, ruteni, slovaci etc., sau chiar în teritorii mai depărtate de Moesia și Dacia antică. Adoptate fără suficient simț critic istoric (după aceea « structură morfologică »), astfel de « analogii » și pseudo-argumente nu pot să aducă ceva util și durabil, pot duce însă la confuzii și la denaturări destul de grave ale unor lucruri simple. După criteriile etnografice ale lui F.B.F., s-ar putea dovedi că opincile « barbarilor » (daci) sînt identice cu ale seculilor, sîrbilor etc., ori invers, că derivă, deci, unele din altele. Prin asemenea închipuiri naive și inconsistente, cu toată risipa de fraze și de ilustrații superbe, nu se va ajunge la clarificări utile, ci se demonstrează doar ceea ce s-a mai spus: încercarea de a utiliza interesantele materiale etnografice (haine, încălțăminte) de azi în legătură cu populații de acum două milenii nu este concludentă, fiind foarte greu de identificat elemente caracteristice și exclusive portului unei populații de azi care să

¹ De ex. afirmația excentrică de la p. 617 « nici vorbă că arma curbă de pe monument ar aparține unor luptători sarmați și, după cum am arătat [?], încercările mai recente [1937] ale lui C. Patsch de a demonstra acest lucru sînt lipsite de orice temei științific », — cită vreme caracterul sarmatic al paloșului lung curbat este atestat direct de contemporanul Tacitus, *Historiae* I, 79 (*gladii, quos praelongos utraque manu regunt* [Sarmatae] = săbii pe care, din cauză că sînt foarte lungi, le țin cu ambele mîini; pasaj cunoscut și citat de F.B.F., p. 653; la fel apare această armă pe metopele trofeului de la Adamklissi), ca și de alte informații. — Dacă Gr. Tocilescu « a fost un cercetător luminat » (p. 68), în schimb Teohari Antonescu de la Iași, autorul excelentei monografii *Le trophée d'Adamklissi* (1905), uzează « de o argumentare adesea neștiințifică; cercetările sale dovedesc o lipsă de metodă; e mai mult un animator, decît un om de știință » (p. 36), — evident pentru că (ignorant și el în materie de « structură morfologică » și croiul opincilor, ȋțarilor și cămășilor) a relevat pe bună dreptate numărul mare și importanța altor populații în afară de daci pe relieful trofeului dobrogean.

² Ceea ce rezultă chiar din unele observații ale autorului etnograf, de ex. atunci cînd constată, în legătură cu nodus-ul (după o discuție prolixă, p. 631—648), că acesta « nu prezintă un element cu caracter stabil în pieptănătura bărbătească; că — putea fi ușor părăsit de unele triburi și preluat de altele » (p. 648). Asemenea fluctuații (cu « părăsire » și « preluare ») erau, însă, necesare pentru a transfera acel misterios « nodus » de la populațiile germanice la... traco-daci, la care nu este atestat de nici un document literar ori arheologic.

fie regăsite în antichitate, în teritoriile din sud-estul Europei. Este apoi firesc ca opinca ori cămașa zisă « de tip dacic » să poată fi atribuită cu aceeași ușurință și altor populații, învecinate sau înrudite, ca: sarmații, slavii sau alți « indo-europeni ». În sfârșit, n-ar trebui uitată nici terminologia pieselor respective (a portului în general), care în limba română de ex., este foarte amestecată: elemente latine (*cămașă, îmbrăca, încălța* etc.), autohtone (*pînză, căciulă, brîu, căpulă*), slave etc.

Nu este de loc îmbucurător faptul că trei capitole (VIII—X, p. 569—669) nu constituie un comentariu istoric de o valoare științifică echivalentă cu aceea a restului splendidei cărți despre Tropaeum Traiani. Monografia și monumentul respectiv prezintă un remarcabil paralelism în ce privește părțile valoroase și cele mai puțin reușite. Monumentul, precum se știe, de concepție, execuție arhitectonică și dimensiuni grandioase, are un aspect discordant: calitatea scăzută, mediocră din punct de vedere artistic a reliefulor scenice (care însă prezintă o excepțională valoare documentară arheologică-istorică), față de calitatea remarcabilă a pieselor cu ornament vegetal și geometric de pe frizele și parapeții coronamentului. Tot așa, recenta monografie românească este deficitară tocmai în legătură cu aceleași piese sculptate, nereușite artistic: interpretarea reliefulor scenice și atribuirea lor etnică, — în contrast cu valoarea deosebită a prezentării și ilustrării arhitectonice, artistice și chiar arheologice a monumentului (cap. I—VII și XI). Asemenea deficiență (împreună cu erorile mărunte și bibliografice) se putea remedia prin valorificarea judicioasă (fără prejudecăți și preocupări « dacofile » ori de alt fel) a tuturor achizițiilor și ideilor valabile stabilite de cercetarea din trecut, — ceea ce ar fi dus la o interpretare istorică justă, chiar numai pe baza informațiilor arheologice, epigrafice și literar-istorice existente astăzi. Este necesar să se facă și un studiu nou, adecvat cunoștințelor actuale și obiectiv al reliefulor scenice, eventual și al inscripției (dacă se vor mai recupera fragmente, care vor aduce indicații prețioase în ce privește geneza monumentului), spre a stabili definitiv interpretarea simplă și justă în ansamblu a uriașului trofeu traianic din sud-vestul stepei dobrogene.

I. I. Russu

Kadmos, Zeitschrift für vor- und frühgriechische Epigraphik. In Verbindung mit: Bennett — Brice — Dikaios — Ktistopoulos — Masson — Meriggi — Schachermeyr — Sundwall, herausgegeben von Ernst Grumach, Bd. I, Heft 1, Walter de Gruyter & Co, 1962, 86 pagini și planșe, în -8°.

Această revistă, al cărei prim caiet a apărut, este un produs al specializării tot mai mari a științelor, care a făcut să se simtă necesitatea unei publicații care se ocupă de epigrafia preelnică și arhaică greacă.

Articole semnate de savanți cunoscuți în domeniul descifrării textelor din Creta și Grecia preistorică sînt deosebit de valoroase contribuții.

Cele mai multe articole se ocupă de probleme legate de linearul A (Sundwall, Brice, Raison), un articol (Grumach) tratează despre discul din Phaistos, unul (Henbeck) despre linearul B. Altele tratează probleme legate de istoria diverselor scrieri. Un număr de patru comunicări închide caietul.